

A PESTIS PESTISE

„A csapás végeredményben megszokott dolog – írja Camus –, de amikor lesújt ránk, nehezen hiszünk a csapásban. Ugyanannyi pestis volt már a világon, mint amennyi háború. És mégis, a pestisek és a háborúk az embereket mindig készületlenül találják.”

A járványok művelődéstörténete, a betegségek népi és „felső” értelmezése, a lefolyásuk alatt megkívánt és ettől eltérő magatartások mindaddig kevés figyelmet kaptak hazai kutatásunkban. Vajon milyen okai és következményei voltak a szabályszegő viselkedésnek?

Milyen vélekedések csaptak össze, mi vezetett egészen a zendülésig és milyen feszültségvezető zsilipek nyíltak?

1739-ben támadta meg Debrecen, a kálvinista egyház bástyáját az utolsó, s egyben legnagyobb pestisjárvány. A 18. század elején több mint 20 ezer fő lakta szabad királyi városban kb. 8200 ember halálát okozta. A Török Birodalom felől Erdélyen keresztül terjedő járvány ellen 1738 januárjától hozott intézkedéseket a város. Zárva tartották és őriztették a kapukat, mégis egy év múlva már ki kellett jelölni a pestiskórházként szolgáló épületeket. 1739 májusában a tiszántúli területek királyi egészségügyi főbiztosa, dr. Károlyi Sándor fertőzöttnek nyilvánította Debrecen és lezáratta.

A VESZTEGZÁR

A városon belül a járvány pusztítását a magisztrátus a királyi Helytartótanáctól kapott rendeletek előírásai szerint igyekezett megakadályozni. Korlátozták vagy megszüntették a nagyobb csoportosulással járó munkákat és társadalmi esemé-

nyeket (aratás, szüret, vásár), lezáratták és őriztették a pestises házakat. Szigorú szabályokat alkalmaztak a temetések során: külön pestis temetőt létesítettek a városon kívül, külön „temetőembereket” és kocsisokat fogadtak a halottak kivételére, a halottlátogatást, ceremóniális temetést, torozást betiltották. A város népe azonban sorozatosan megszegte e rendszabályokat, augusztusban pedig nagyobb zendülésre, a karhatalommal való véres összejövetkezésre is sor került.

A pestis a téli hónapokban kezdett visszaszorulni, s 1740 áprilisában az egészségügyi főbiztos feloldotta Debrecen a 9 hónapos vesztegzár alól. A következő év a viszonylagos konszolidáció időszaka volt: újra tartottak vásárokat, rendben folytak a mezőgazdasági munkák, de a ki- és beutazás lehetőségei korlátozottak maradtak, mert a járvány nem tűnt még el az egész országból. Ekkor büntették meg a lázadásban résztvettek és más szabály-

sértők jó részét. Hálaadó istentiszteleteket tartottak, s felléptek a túlzott öröm megnyilvánulásai ellen: zenélni, táncolni még ekkor sem volt szabad.

1742 augusztusában újra a város kapui elé érkezett a járvány, ismét voltak szabálysértők, akik nem tartották be a pestises helységekbe utazás tilalmát. Decemberben észlelték az első megbetegedéseket és újból

lezárták a várost. Ezúttal csak két hónapig tartott a vesztegzár: 1743 februárjában megérkezett a főbiztoság felmentő levele, s az élet lassan visszatért megszokott medrébe.

A RENDSZABÁLYOK

A királyi Helytartótanács által kiadott, egységes és országosan kötelező egészségügyi előírások betartása érdekében a városi tanács irányításával a prédikátorok, a helyi egészségügyi szervezet és a karhatalom tevékenykedtek. A magisztrátus a város vagyonos kereskedő- és iparos rétegéből került ki, tagjai szinte kivétel nélkül túlélték a járványt: betartották az előírásokat, és olyan negyven év feletti korosztályt képviseltek, amelyet a járvány kevésbé érintett. A szintén idősebb korcsoportot képviselő lelkészek a Helytartótanács rendeleteit a szószékről is prédikálták, azok betartását a nép lelkiismereti kötelességévé nyilvánították. Közülük csak egy érintkezhetett közlőrl is a pestises betegekkel, csak őt hívhatták a haldoklóhoz.

A helyi egészségügy szervezete kielégítőnek éppen nem volt mondható: Patika volt, de elegendő gyógyszer nem: csak a vesztegzár feloldása után érkezett meg például a már 1739 tavaszán megrendelt gyógyszer-mennyiség. A városban mindössze három orvos működött, a borbélyok számát csak egy 17. század közepi becslésből ismerjük, ekkor mindössze 30 főt számláltak – s közülük is csak az arra kirendelték érintkezhettek

a betegekkel. Ez utóbbiak a hasonlóképpen pestisre specializált prédikátorral és bábával, valamint a temetőemberekkel elkülönítve laktak az e célra kiürített házakban. A temetőembereket szinte kötéllel kellett fogni, s a magisztrátus el is ismerte, hogy ezek a leghitványabb emberek közül kerültek ki. Pontos számuk nem ismert, de jellemző lehet, hogy 1739 tavaszán mindössze négyet sikerült találni.

A rendfenntartás a helyi karhatalom állandó erőin, a hajdúkon kívül a városi utcaszervezet vezetőire épült, akik a gazdák közül fizetésért strázsákat fogadtak a bezárt házak őrzésére. A lázadások idejére a magisztrátus a céhekből igyekezett – inkább kevesebb, mint több sikerrel – fegyveres erőt szervezni, valamint igénybe vette külső, hivatásos katonaság segítségét is.

A SZABÁLYSÉRTŐK

A felülről jött egészségügyi utasítások védelmét tehát egyrészt a városi elit és az állandó karhatalom (szélsőséges esetben külső erők), másrészt pedig az utcák „elitje”, a vagyonosabb tanácsstagok voltak hivatottak ellátni. Csakhogy sem a bezárt házak őrzéséért fizetett gazdák, sem a karhatalommá előléptetni kívánt céhek nem álltak egyértel-

műen a magisztrátus oldalán. Még kevésbé azok az alsóbb, általában mezőgazdasággal foglalkozó rétegek, akiket e rendszer nem is kívánt magába építeni.

Az alkalmi szabályszegők igen széles társadalmi skálán mozogtak: tanácsstagoktól iparosokon, kereskedőkön és parasztokon át a cigányokig. Nyilvánvalóan nem mindenkit fedeztek fel, de az a tény, hogy mindössze két tanácsstag található a megbüntetettek között, jellemző lehet. Vétjük – földjükön folyó munkák ellenőrzésére szöktek át a kordonon – a leggyakoribb szabálysértések közé tartozott. A vásártalimat is sokan megszegték: titokban kikutazó kereskedők, pestisekkel is adásvételt folytató iparosok vagy éppen az a szegény asszony, aki titkon kocsmát tartott, mert nem tudott a temetőembereknek fizetni. A posztjukat elhagyó vagy azt törvényszegésre kihasználó strázsák szintén gyakori problémát jelentettek. Volt, aki eltulajdonította a bezártaktól az élelmiszer vásárlására kapott pénzt, mások ittak, paráználkodtak a bezártakkal.

A temetőemberek szintjén is többször megingott a védekezési rendszer: félúton letették a koporsót, ráültek és dohányoztak, káromkodtak, részegeskedtek, összeverekedtek a sír fölött, vagy paráználkodtak az elkülönített lakóhelyükre behívott asszonyokkal. A legtöbb feljegyzés azonban a ceremónia nélküli temetéssel kapcsolatos előírások semmibevételéről szól. Az általános elkeseredést fejezte ki az a posztját elhagyó strázsza, aki így panaszkodott: „*Sír a Lélek benne, hogy nem temethet úgy, mint régen*”. Ezért vagy nem jelentették be halottjukat, és házuk udvarán temettek, vagy tömegesen összegyűltek a halottasháznál, elkergették a temetőembereket, és a bezártakkal összegyűlve vitték és kísérték ki a halottat a temetőbe.

A pestis előjelei

Képünk egy 16. századi német krónikából származik, s érdekes magyar vonatkozása van: *Johannes Kepler* egyik levelében leírja, hogy az 1599. esztendőben Magyarországon véres keresztek jelentek meg az emberek ruháján, s egyéb véres jelek tűntek fel a házak ajtaján és falain. A közvélemény mindezt a pestisjárvány előjelének tartotta, amely hamarosan ki is tört és végigpusztította az országot.

A múltban igen sokrétű és színes hiedelemvilág húzódott meg az egyéni vagy járványszerű megbetegedések mögött. Az emberek félelmei, a jövő felderítésére vagy a megtörtént baj utólagos magyarázatára irányuló törekvései hallatlanul gazdag hagyományát teremtették meg a pestis „előjeleiről” szóló beszámolóknak is. Számos ilyen történet szól Magyarországon, de Európa más részein is „pestisdémon” – öregasszony, öregember, fekete vagy vörös ruhás alak – megjelenéséről a falu vagy a város határában, égen küzdő fehér és fekete, vagy fehér és vörös lovasokról, seregekről, véresohullásról. Különböző természeti katasztrófákat is a pestisjárvány előhírnökeként tartottak számon: folyók áradását, földrengéseket, sáskajárást, villámcsapást, mennykőhullást, üstökösillag megjelenését. Esetenként torzszülött gyermekek világra jötte is a járvány előjele volt.

1679-ben Pozsonyban például a krónika szerint meghasadt az ég és a nyílásban Szent Mihály lova látszott koporsóval. Az egyik toronyban megrepedt a harang, a házakban villám cikázott, szélvész tombolt és hangyaraj árasztotta el a várost, mielőtt kitört volna a pestis. 1710-ben Brassóban a járvány előtt a keresztre feszítést ábrázoló templomi kép vérről verejtékezett, s Jézus egyik szeméből könny patakzott.

E történeteket nem csak a köznép tartotta „igaznak” – számos beszámoló szerint éppenséggel papok vagy orvosok szájából is elhangzott a megerősítés. Amikor 1600-ban Lőcsén az iskolában „kísértetek jártak” – vadászat jellegzetes hangzavara hallatszott kopók csaholásával, vadászkiáltásával, vadászok kiáltásaival –, a tudós iglói lelkész és főesperes úgy magyarázta nyájának e jelenséget, hogy a pestisben hirtelen meghalt lelkei nem tudnak megnyugodni, s visszajárnak földi lakhelyükre. 1536-ban pedig az európai hírvő orvos, *Paracelsus* „látott” magyarországi útja során nyelvalakú, ujjnyi vastag, fekete pettyekkel megrakott jelet az égen, s ezt a közelgő pestisjárvány előhírnökének magyarázta.

Ilyen és hasonló történetek több-kevesebb eltéréssel bukkannak fel különböző helyeken és időpontokban, másfajta betegségekkel vagy egyéb katasztrófákkal kapcsolatban is: a múlt „balszerencse-folklórájának” szerves részét alkotják.

K. I.

KÉPEINK A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM DIÁKJAINAK JEGYZŐKÖNYVÉBŐL (1706) VALÓK

Ilyen szabálysértés alakult át 1739 augusztusának vége valódi lázadássá.

A LÁZADÓK

Mivel a magisztrátus az előírászerű temetés és a temetőemberek védelmére ekkor már nemcsak helyi karhatalmat, hanem külső katonaságot is alkalmazott, elkerülhetetlen volt az összeütközés. *Domonkos Márton* főbíró szerint a lázadó tömeg „afféle napszamosokból és mesterlegényekből” állt. Pontos számadatokat lehetetlen adni, de a lázadók tömegét kétségtelenül a paraszti foglalkozású népesség adta, a „szegénység”. Am a később megbüntettek között szép számmal akadnak iparos emberek, mesterek is: hentesek, vargák, fazekasok, mészárosok, kovácsok, még egy tipográfus is.

A lázadók között fontos szerepük volt az asszonyoknak; a magisztrátus szerint elsősorban ők voltak azok, akik kiszöktek rokonaikhoz a bezárt házakból, s akik a pestishalottakat a szabály ellenére tömegesen kísérték utolsó útjukra.

A lázadók ambíciózus vezetőre találtak egy „öreg” polgárban. *Patay István* puccsra buzdítva vezette társait a városháza ellen: „Ilyen magisztrátust tart kigyelmek?! Az egész tanácsot a bíróval együtt ki kell húzni a házból! Ne féljete! Leszek én előljárótok, az Isten ad nekünk erőt ezek ellen a fegyveres emberek ellen, itt elég dorong van.”

A katonaság két nap alatt elfojtotta a lázadást. Egy halott és néhány sebesült hátrahagyásával a tömeg végül széteszlott, s csak az alkalmi szabályszegések folytatódtak továbbra is. A pestis alatti konfliktussorozatban részt vevő felek, a szabálysértők és a hatalom kölcsönös értetlenséggel viseltettek egymás iránt. A magisztrátus „rossz” és „engedetlen embereknek”, „nyughatatlanoknak”, „Istentől elfajul-

taknak” minősítette a lázadókat. A másik fél szidta, káromolta előljáróit és a rendfenntartókat, amikor épp nem a hentescégtáblákról leszagattott dorongokkal rohant a városházára. A magisztrátust többek között azzal vádolták, hogy éhen akarja veszejteni a szegénységet a bezárással.

Bár egyik fél sem volt hajlandó elismerni a másik igazát, mindkettő maga mellett tudta a legfőbb hatalom, a Mindenható támogatását, a magisztrátus kényszerült magyarázkodásra. A pestis-rendszabályok bevezetésekor és a lázadás alatt tanácsot magyarázták a népnek: az intézkedések, „melyeket a Nemes Tanács a Pestis végett elkövet, nem a Nemes Tanács, hanem ő Felsége (a császár) akaratából lesznek”, a prédikátoroknak pedig a szószékről kellett hangoztatniuk, hogy „ez a Felsőség akarhatja, kinek engedelmeskedni kell, és azon Dispositiok nincsenek is Lelki ismérést ellen”.

A lázadók ideológiájához, a konfliktusban szembekeverülő mentalitások megértéséhez a lelkiismeret kulcsfogalom. A debreceni városi elit a prédikátorok tekintélyét is igénybe vette, hogy megértesse a néppel: a pestisintézkedések nem a lelkiismeret ellen történnek. Azonban az, hogy a „Császár parancsa” mögé bújít, a város évszázados önállósági hagyományait tekintve vagy csak olaj volt a tűzre, vagy nem ért semmit, mert a lázadók tudhatták, hogy más esetekben a város vezetőse, ahol lehet, mindig igyekszik kibújni a belügyeikbe egyre inkább beavatkozó, katolikus tisztviselőket a nyakukra küldő felsőség követelése alól.

A PURITÁN MENTALITÁS

A járvány második hullámának idején, 1742 decemberében a magisztrátus kiadott egy nyomtatott pátenst, amely nem csak megismételte a Helytartótanács

által előírt rendszabályokat, hanem hosszú magyarázatot is fűzött hozzájuk. E magyarázatot valószínűleg a város egyik prédikátora készítette: a prédikációs irodalom műfaji hagyományaihoz híven először értelmezi tárgyát (a pestisjárványt), majd sorra veszi a felhozható ellenérveket (amelyek

a szabálysértők és lázadók véleményét alkották), és pontról pontra megcáfolja őket.

A járvány értelmezésében a két évszázados protestáns hagyományt követi: a pestis az emberek bűnei által megbántott Isten büntetése. Ezt a vélekedést, nyugodtan mondhatjuk, a város népe ugyanúgy képviselte, mint prédikátorai. A pátenst szerint a szabálysértők és a lázadók a pestis elleni védekezés terén voltak más véleményen. Nem ismerték el egyrészt, hogy a „külső eszközökkel való élés is hasznos és szükséges”, másrészt olyan eszközöket használtak, amelyeket a város és az ország évszázadok óta tiltott: „bűbájosok” gyógymódjait vették igénybe.

A protestáns egyházak kétféle gyógyítási-védekezés módot írtak elő: egy belső, bűnbánatra és könyörgésre alapozott lelkiismereti gyógymódot, és a külső, orvosságokat és a higiénia különböző formáit magába foglaló védekezést.

A debreceni lázadók és szabályszegők egy fatalisztikus, a külső védekezést szinte teljesen elvető nézetet képviseltek. Érveik összeecsengtek a magyarországi puritanizmus egyik jeles képviselője, a debreceni prédikátor *Komáromi Csipkés György* „Pestis pestise” című, 1664-es munkájának egyes passzusaiival.

A lázadók azért szegik meg a vesztegár szabályait, azért érintkeznek nyugodtan a pestisesekkel, mert „Isten ember életének határt vetett, mellyet Senki által nem hághat”. *Komáromi* szerint is „sült bolondság a döghalálnak eltávoztatására egy falut, várost, utcát, és egy két házat bepecsételni. Mert közönséges csapása Istennek (a pestis), s sokszor, aki azt kerüli, a döghalál törébe esik, aki pedig nem, megmenekedik.”

A pátenst szerint a szabálysértők megvetik a doktorok orvosságait. *Komáromi* szerint sincs semmi haszna a külső orvosságoknak, mert „a halál ereje ellen nincs orvosság a kertekben”. A nép tagadja, hogy a pestis fertőző volna; *Komáromi* szerint a pestis önmagában nem ragályos, mert „a bölcs és megvizsgálhatatlan tanácsú Isten ragasztja ahhoz, akihez ragasztani akarja... minden külső ok és alkalmatosság nélkül”.

Pedig emellett a fatalista vélekedés mellett már *Komáromi* korában megjelent egy másik, a külső védekező eszközökre is hangsúlyt helyező felfogás. *Buzinkai György* debreceni orvosnak az 1739-es pestis alatt kiadott értekezésében pl. már csak a bevezető oldalakon esik szó a város „megáradott bűneiről” és a mindennapi könyörgés szükségességéről, a munka nagyobb része csak az orvosságokkal, gyógyfüvekkel, füstöléssel stb. foglalkozik. Ma még eldönthetetlen, hogy e nézetek miért nem váltak általánossá. Vagy azért, mert a népi vélekedések módosulása lassabban kö-

Doktor Csőr a pestis ellen

Mivel az orvosok tudatában voltak annak az ovidiusi igazságnak, hogy „Ki a pestisesnek leghívebben szolgál, azt éri gyakrabban, s hamarabb a halál”, nemcsak betegek, hanem a maguk egészségét is igyekeztek – tőlük telhetően – óvni. Képpünk a pestilenciárius doktor viseletét ábrázolja, amelyet XIII. Lajos francia király orvosa, *Charles Delorme* talált ki a 17. század első harmadában. Könnyen lemosható finom szattyánbőr köpönyeg, kalap és kesztyű, az arcot hosszú csőrszerű maszk fedi – benne illatszerek vagy erős fűszerek –, a szemeket kristályüvegből készült szemüveg védi. Kezében pálca, ezzel mutogatja – hogy még véletlenül se érjen hozzá a betegekhez –, ki kapta meg a pestist. A Nyugat-Európában széleskörűen elterjedt viseletet még a 18. században is használták. Ha „doktor Csőr” – ahogyan álarcuk miatt ezeket az orvosokat a nép csúfolta – végigment az utcákon, az emberek már messziről láthatták, ki közeleg, s kitérhetek útból. Magyarországon, úgy tűnik, nem ismerték e ruházatot. Csak az 1739-es pestis idejéből, Budáról van adatunk arra, hogy a pestilenciárius orvosoknak, szolgálknak és papoknak megkülönböztető jeleket kellett viselniük: vörös-kék posztókeresztet a mellükön és palcát a kezükben.

A régmúlt embere a pestis keletkezéséről és gyógyításáról alig tudott valamit. A 19. század végéig kellett várni arra, hogy felfedezzék a pestisbacilust, s leszámoljanak azzal a felfogással, hogy a betegség a levegő útján vagy a beteg megérintésével terjed. Az 1347–1352-es „fekete halál” Európa lakosságának több mint egyharmadát vitte el, s a gyakorta feltűnő későbbi járványokkal szemben is szinte tehe-

tetlen volt a korabeli orvostudomány. Az ókortól a középkoron át sokáig tartotta magát a pestis megelőzésének az a módja, hogy „minél messzebbre futsz tőle, annál jobb”. Az újkor folyamán kezdett elterjedni az a gyakorlat, amelyet ma vesztgáz vagy karantén néven ismerünk.

Mit tudott ajánlani a korabeli orvostudomány a pestis megelőzésére vagy gyógyítására? *Buzinkay György* debreceni orvos 1739-ben a következőket javallja: az egészséges ember – akár orvos, akár nem – keszkenőjét rózsa- vagy levendulaecetbe áztassa, s azt szolgassa, füstölje magát levendula- és rozmarinvirággal elegyített pipadohánnyal, rágjon narancs- és citromhéjat, s dohányozzon minél többet. Házát füstölje fenyőágakkal, borókéval, szurokkal, zsályával, tömjénnel, illetve gőzölje forró ecettel vagy pálinkában főtt zsályával, rutával, violával, rózsával. Házából üres gyomorral ki ne menjen, a jobbmódúak „Mitridentes orvosságát” egyék – ez füge, dióbél, rutalevél összevagdálva, megszóva és borban vagy pálinkában áztatva –, a szegények elégedjenek meg fokhagymás pirított kenyérral és egy pohárral.

Igen fontos, hogy ne féljenek az emberek a betegségtől, mert a félelem – a korabeli elképzelés szerint – meggyorsítja a vér és a testnedvek folyását és megterhelvén a szívet, halált okozhat. Aki már megkapta a pestist, arra egyrészt a hagyományos, minden más betegségre is alkalmazott gyógymódok – érvágás, hánytatók, izzasztók – vártak, illetve gyógyteák: herbatea, zsálya-, ruta-, sóska-, pinpinella főzetek. *Buzinkay* melegen ajánlja az ún. „hipokratészi orvosságot”, amely nem más, mint pörkölt-főzött kávé – szegé-

nyebbeknek árpa, vagy zab – nádmézzel és ecettel.

Már inkább a pestishez alkalmazott gyógymód volt a bubók gyorsított megérlelése növényi flastrommal (sóval összetört egérfarkfülevélből, reszelt retekéből, mustárból, rutából és fecskefülevélből készült tapasz), friss meleg kenyérral vagy állati eredetű rátétekkel (elevenen megkopaszított verebeket vagy galmbokat kötöztek rájuk). Nem túl előrehaladott állapotban pedig eredményesnek bizonyulhatott a bubók felvágása.

Az itt említett gyógymódok akármelyike visszakövethető a középkorig – esetenként még tovább –, s nem is magyarországi specialitás. Mai szemmel csak csodálhatjuk azokat az embereket, akik a halál torkában például csak a fokhagymás pirítóshoz folyamodhattak, mégis túléltek a járvány szörnyűségeit.

K. I.

veti az elitkultúrában végbe-menő változásokat, vagy a népi protestantizmus egy jóval szigorúbban értelmezett és mélyebben fatalista töl-tetű predesztináció-tant val-lott magáénak.

A HIEDELMEK

Az 1742-es pátens másik fő vádpontja szerint „a nép-nek elvette Isten az eszét, hogy az értetleneknek és büj-jös-bájosoknak tanácsát in-kább kövessék, és azoknak inkább engedjenek, mint okossággal és tudománnyal ékeskedőknek.” A „babonás orvosságokat”, a nép – úgy látszik – inkább előnyben részesítette, mint a patiká-ban kaphatókat.

A népi gyógyítás helyi képviselői a „betegre olvasó asszonyok” voltak. A magisztrátus az „Orvos Asszonyokkal” szemben a legális gyógyítás képviselőinek, a doktoroknak és borbélyok-nak hatáskörét és kiváltsá-gait védelmezte. Előbbi-eket egyrészt mint „illegi-tim” gyógyítókat, másrészt mint boszorkányokat vitték bíróság elé. A boszorkány-ság a protestáns egyház be-tegségekkel kapcsolatos fel-fogása szerint az Isten bü-netését kiváltó emberi bü-nök közé tartozott. A bü-nbakkeresésnek és feszült-séglevezetésnek efféle lehe-tőségeivel valóban élt a vá-ros népe: a járvány alatt, 1739 augusztusától 1743 de-

cemberéig 21 pert folytatott a magisztrátus „ördögös gyógyítással”, boszorkány-sággal, vagy jövendöléssel és táltostudománnyal vá-dolt személyek ellen.

*

Egy régi keleti legenda szerint egyszer a Pestis ígé-retet tett egy jósnak, hogy nem szed ezernél több ál-do-zatot Szmirnában. „Oh, Pestis, te átkozott, becsaptál engem – kesergett később a jós –, hiszen több, mint húsz-ezren haltak meg!” „Biztosít-hatlak – válaszolt a Pestis –, hogy én megtartottam a szavam, és csak ezer ember halálát okoztam, a többi ti-zenkilencezer saját félelmé-nek lett az áldozata.”

A pestisjárvány során egy közösségben számos feszült-ség adódhat a hétköznapi rendjének felbomlásából, a bezártság és a betegségtől való félelem okozta „kény-szerű magányosság” és „jövönélküliség” érzéséből. A szabályszegek e nyomasztó érzésektől is szabadulni kí-vánhattak, amikor látni akarták elzárt vagy még egészséges rokonaikat, foly-tatni akarták megszokott munkájukat. Érdemes el-gondolkozni azon, hogy a korabeli ember mitől és mi-ért félt jobban, a járvány-tól-e vagy megszokott élet-rendje szétzilálódásától, s hogy milyen módon pró-bálta ezt vagy azt kivédeni.

KRISTÓF ILDIKÓ

28 Ft

TÖRTÉNELMI
MAGAZIN

90/6

RUBICON

Ózd a csodák
csodája

A pestis
pestise

Királynék
díszmagyarban

A csángók

